

працювати з джерелами історичної інформації. Учні мають вміти інтерпретувати зміст, визначати надійність, критично аналізувати розбіжності в позиціях авторів джерел. Опрацювання джерельної інформації на уроках історії має бути систематичним. Лише за таких умов можна досягти позитивних результатів від такого виду роботи. Робота з джерелами на уроках історії може бути індивідуально або ж інтерактивною (груповою). Крім цього, провідні методисти схиляються до думки, що вчителю при підготовці до такого уроку, варто дидактично обробити той чи інший документ, продумати завдання (запитання).

Таким чином, на основі вивченої методичної літератури, можна зробити висновок, що робота на уроках історії з історичними джерелами позитивно впливає на учнів. Дослідження джерельної інформації зацікавлює школярів, дає більш глибокі знання, розвиває аналітичні здібності, навички до самостійного пошуку і використання інформації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Власов В. С. Роль підручника у формуванні вмінь працювати з історичним джерелом. *Історія в школах України*. 2009. №6. С. 3 – 9.
2. Калакура Я. С., Войцехівська І. Н., Павленко С. Ф. Історичне джерелознавство: підручник для студентів історичних спеціальностей вищих навчальних закладів. Київ: Либідь, 2003. 176 с.
3. Концепція «Нова українська школа». URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
4. Кормич Л. І., Багацький В. В. Історія України. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-cat-165.html>
5. Левітас Ф. Л., Салата О. О. Методика викладання історії. Практикум для вчителя. Харків: Основа, 2007. 112 с.
6. Мойсеюк Н. С. Педагогіка: навчальний посібник. URL: <https://westudents.com.ua/knigi/347-pedagogka-moyseyuk-n.html>
7. Мороз П. В., Мороз І. В. Вступ до історії: підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. 176 с.
8. Морозов П. В. Формування компетентностей учнів основної школи у навчанні всесвітньої історії: методичні рекомендації. Київ: Інститут педагогіки НАПН України, 2017. 21 с.
9. Пометун О. І., Гупан Н. М., Власов В. С. Компетентісно орієнтована методика навчання історії в основній школі: методичний посібник. Київ: ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. 208 с.
10. Пометун О. І., Фрейман Г. О. Методика навчання історії в школі: навчально-методичне видання. Київ: Генеза, 2006. 328 с.
11. Яковенко Г. Г. Методика навчання історії: навчально-методичний посібник. Харків: ХНАДУ, 2017. 324 с.

94:323.15((47+57):477=411.16)"192"

Кравченко К. О., Турков В. В.,
СумДПУ імені А. С. Макаренка
м. Суми, Україна

СТАНОВЛЕННЯ ПОЛІТИКИ РАДЯНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ПО ВІДНОШЕННЮ ДО ЄВРЕЙСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ МЕНШИНИ УКРАЇНИ У 20-Х РР. ХХ СТ.

Стаття присвячена висвітленню політики радянської держави по відношенню до єврейської національної меншини України у 20-х рр. ХХ ст.

Ключові слова: *радянська національна політика, євреї, Комісія з справ національних меншин, адміністративно-територіальні одиниці, національні камери.*

Kravchenko K.O., Turkov V. V. Formation of the policy of the Soviet state in relation to the Jewish national minority of Ukraine in the 20s of the XX century.

The article is devoted to the coverage of the policy of the Soviet state in relation to the Jewish national minority of Ukraine in the 1920s.

Key words: *Soviet national policy, Jews, Commission on National Minorities, administrative-territorial units, national chambers.*

Постановка проблеми. На початку 20-х рр. ХХ ст. українське єврейство потерпало від нестачі продовольства, безробіття, скрутних життєвих умов, недостатньої кількості їжі, медичного обслуговування та освітніх установ. Щоб покращити становище єврейства, радянська держава почала втілювати у життя достатньо ефективну національну політику. Вона була пов'язана зі створенням спеціальних органів, які займалися питаннями проблем єврейства щодо землеустрою, боротьбою з неписьменністю та безробіттям. Також були створені єврейські адміністративно-територіальні одиниці та судові органи.

Аналіз актуальних досліджень. Вивчення окремих аспектів політики радянської влади по відношенню до українського єврейства займалися такі дослідники, як Б. М. Бабій [2], О. П. Данильченко [3], О. Кудаткін [5],

А. В. Черкаський [10], Б. В. Чирко [11], Л. Д. Якубова [13]. Вище згадані автори дослідили окремі аспекти політики радянської держави по відношенню до єврейства України, але узагальнюючого дослідження по цій проблемі так і не було зроблено.

Виходячи з вище сказаного **мета статті** полягає у комплексному дослідженні політики радянської держави по відношенню до єврейської національної меншини України у 20-х рр. ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. В 1920 р. на Україні проживало 1 млн. 200 тис. євреїв. 2/3 самодіяльного єврейського населення до революції були зайняті у сфері дрібної торгівлі й кустарно-ремісничого виробництва і тільки 4% - пов'язані з великою промисловістю (підприємці, службовці, робітники) [11, с. 52].

Прихід до влади більшовиків привів до ще більшого розорення єврейських містечок, тому що трудова діяльність базувалася на дрібній приватній власності, торгівлі, право на узурпувала нова влада. Політика воєнного комунізму з його поширеною практикою експропріації власності, самим безпосереднім чином торкнулась сфери господарської діяльності більшовиків містечкового єврейського населення [8, с. 55]. Майже 40 % єврейського населення України, що вважалися "непродуктивними елементами", перебивалися з дня на день випадковими заробітками, голодували [10, с. 67].

У цих умовах євреї шукали кращої долі в еміграції. Протягом 1920-1921 рр. з України виїхало за кордон близько 200 тис. євреїв. Кількість біженців могла бути і більшою якби з ініціативи ЦК РКП(б) радянський уряд не вжив термінових заходів для штучного зменшення еміграційного потоку, примусово повертаючи на місця попереднього проживання тих, хто не міг довести, що має офіційно визнані радянською владою підстави для еміграції [6, с. 141].

Розуміючи всі складності вирішення проблем етнічних груп населення країни, у тому числі єврейського, владні структури пішли на створення спеціальних структур у всіх союзних республіках. З 1920 р. функціонувало бюро з агітації та пропаганди при ЦК КП(б)У, а при ньому діяв єврейський відділ, який мав відповідні секції у Харкові, Катеринославі, Одесі. Процес формування підвідділу при Агітпропі як органу, що координував та спрямовував діяльність окремих секцій національних меншин в Україні був досить тривалим. Пошук оптимальних форм координації діяльності секцій при ЦК КП(б)У йшов через функціонування Народи національних секцій. Станом на квітень 1921 р. до наради входили представники восьми секцій. Від єврейського відділу до наради входив М. Альтшуллер, якого потім замінила З. Литвакова [5, с. 53].

У травні 1921 р. Президія ВУЦВК прийняла рішення про створення відділу національних меншостей при НКВС УСРР. При ньому були організовані підвідділи: єврейські, татарські, латиські й інші. До компетенції вищезгаданих органів входило забезпечення мирного будівництва й співробітництва всіх національностей, які проживали на території УСРР, сприяння матеріальному розвитку національних меншостей, враховуючи особливості їхнього життя, нагляд за втіленням національної політики радянської влади [14, с. 175].

У квітні 1924 р. з метою розвитку культури національностей, які мешкають в Україні, забезпечення їх прав і свобод було прийнято рішення про створення Комісії у справах національних меншостей при ВУЦВК. 22 жовтня 1924 р. ВУЦВК і РНК УСРР прийняли постанову, якою надали чинності "Положенню про Комісію в справах національних меншостей при ВУЦВК та її місцеві органи". Було встановлено, що членів Комісії призначає ВУЦВК з представників єврейської, німецької, польської і молдавської національностей. Комісія мала право законодавчої ініціативи і могла брати участь у розробці і погодженні в усіх інстанціях законопроектів, які торкалися політики УСРР щодо національного питання. Представники комісії мали право брати участь з правом дорадчого голосу в роботі всіх центральних і місцевих установ УСРР при обговоренні ними питань, які пов'язані з інтересами національних меншостей і порушувати перед відповідними органами справу про перегляд вже прийнятих центральними і місцевими установами постанов, що суперечили інтересам будь-якої національності. Місцевими органами її були бюро національних меншостей при президіях губернських і окружних виконкомів, або, де не було потреби в таких бюро, призначалися уповноважені у справах національних меншостей. 29 лютого 1928 р. ВУЦВК і РНК УСРР прийняли нове "Положення про Центральну комісію у справах національних меншостей", яке узагальнило практику роботи комісії за три роки. В цей же період була заснована Всеукраїнська комісія по землевлаштуванню трудящих євреїв при ВУЦВК [7, с. 313].

Значну роботу серед національних меншостей проводив Наркомзем, а також інші наркомати: юстиції внутрішніх справ, праці, соціального забезпечення, здоров'я. В Наркоматі освіти республіки була створена Рада національних меншостей на правах відділу. Активно діяли громадські організації: товариство допомоги землестрою євреїв, товариство допомоги розвитку єврейської культури, "Будинок народів Сходу" [13, с. 70].

Одним з першочергових заходів на шляху культурного відродження національних меншостей України стала ліквідація неписьменності дорослого населення. Цілеспрямована діяльність в цьому напрямі розпочалася лише після опублікування 21 травня 1921 р. декрету Раднаркому УСРР "Про боротьбу з неписьменністю", згідно з яким ліквідація неписьменності проголошувалася першочерговою справою державної ваги. За прикладом Російської Федерації де відповідний декрет діяв з 26 грудня 1919 р., в Україні при Наркоматі освіти були створені Надзвичайна комісія по ліквідації неписьменності, а також чисельні добровільні товариства, які згодом об'єдналися в республіканське товариство "Геть неписьменність" на чолі з головою ВУЦВК Г. І. Петровським. В 1920 р. у південних губерніях України неписьменних віком 18-19 років на 1000 чол. населення налічувалася: серед українців - 556 чол., росіян - 337 чол., поляків - 260 чол., німців - 164 чол., євреїв - 153 чол. [4, с. 76]. Рівень письменності євреїв Одещини в 20-х роках був найвищим серед національних

меншостей округу і становив загалом 69,7 %, а серед робітників і службовців навіть близько 97 %. Водночас, мовою письменності для 89,7 % з них була лише російська, рідною ж мовою могли читати тільки 55,6 % робітників і службовців єврейської національності [4, с. 77].

В міру розгортання роботи по ліквідації неписьменності опрацьовувались її організаційні форми, уточнювалися програми та методи навчання, збільшувалась кількість підручників, велася підготовка учительських кадрів. Поступово склалася ціла система учбових закладів лікнепу. Вже в 1925-1926 учбовому році в Україні існувало пунктів ліквідації неписьменності з навчанням українською мовою 13350, російською - 3312, єврейською - 507, польською - 189, німецькою - 172, татарською - 60, болгарською - 43 [3, с.80]. Слід відзначити, що підручники для німецьких, єврейських, польських, лікнепів доводилося купувати в Москві, оскільки вони друкувалися лише Центрвидавком. Незважаючи на досягнуті успіхи, державна програма ліквідації неписьменності була виконана лише наприкінці 20-х рр. ХХ ст. [4, с. 88].

Робота серед національних меншостей знайшла відображення в діяльності адміністративних і судових органів. У ряді місць, в тому числі й у межах національних адміністративно-територіальних одиниць, створювалися "національні камери", діловодство у яких велося мовами національних меншостей. Так, у 1924 р. ряд судових органів республіки перейшли у своїй роботі на єврейську мову. У грудні 1926 р. питання про діяльність судових органів, що проводили роботу мовами національних меншостей, розглядалось на засіданні Президії ВУЦВК. Заслухавши звіт Наркомату юстиції, ВУЦВК запропонував розвивати і поглиблювати цю роботу. При цьому особливо увага зверталася на підготовку й інструктування відповідних кадрів, розробку юридичної термінології, а також видання законодавчих актів мовами національних меншин. Вже на 1 жовтня 1926 р. на Україні діяло 36 судових установ, що працювали, використовуючи, єврейську мову [1, с. 81]. Якщо судові органи в роботі з національними меншостями досягли певних успіхів, то діяльність ряду інших адміністративних і державних установ мала серйозні недоліки. Зокрема, це стосується роботи органів міліції, ЗАГСу та комунального господарства.

У зазначений період правоохоронні органи стали переходити на рідну мову. Так, у російських і грецьких селах органи міліції до кінця 20-х рр. ХХ ст. вже повністю перейшли на рідну мову населення, а в єврейських - на 88 % [9, с. 215].

До 1930 р. в республіці діяло 25 національних районів. Поряд з радами, що входили до національних районів, виділялися національні ради і в складі українських районів. На той період на Україні налічувалося 1087 національних рад, з них 156 були єврейськими [12, с. 57]. Це сприяло більш ефективній роботі органів влади з місцевим населенням.

Висновки. Отже, радянська держава досягла позитивних результатів в окремих аспектах життєдіяльності єврейської національної меншини, які привели до покращення становища українського єврейства. Але така ситуація була не довго, тому що з кінця 20-х рр. ХХ ст. посилювався тоталітарний режим на українське єврейство.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонюк О.В. Формування етнополітики української держави. Історичні та теоретико-методологічні засади: монографія. Київ : Альтернативи, 1998. 284 с.
2. Бабій Б. М. Українська радянська держава в період відбудови народного господарства 1921-1925 рр. Київ : Політвидав України, 1961. 345 с.
3. Данильченко О. Л. Сталінські репресії проти єврейського населення Півдня України. Єврейське населення Півдня України: дослідження і документи / гол. ред. Ф. Турченко. Запоріжжя : Тандем-І, 1994. Вип.1. С. 80-83.
4. Данильченко О. П. Етнічні групи півдня України: економічне та соціально-політичне становище на початку 20-х рр. ХХ ст. Київ : Ін-т історії України АН України, 1993. 59 с.
5. Кудаткін О. Підвідділ нацменшин при ЦК(Б)У: обставини створення, структура та основні напрямки діяльності. *Наукові записки Тернопільського пед. університету ім. В. Гнатюка*. Серія : Історія. 2007. Вип.7. С. 51-57.
6. Нариси з історії та культури євреїв України: збірник / Упоряд. Л. Фінберг, В. Любченко. Київ : Дух і Літера, 2005. 440 с.
7. Національні меншини в Україні: інформаційно-бібліографічний покажчик / упоряд. І. Винниченко, В. Горовий. Київ : «Стилос», 2003. 252 с.
8. Пиневич П. Историко-этнографический очерк населения Мариупольского округа. *Записки историко-филологического товариства Андрія Білецького*. Київ : Наукова думка, 2006. Вип. 4. Кн. 2. С. 92-98.
9. Свистович С. М. Громадські об'єднання національних меншин України в період НЕПу: історико-правовий аналіз питання. *Український історичний журнал*. 2006. № 3. С. 88-95.
10. Черкаський А. В. До питання про етносоціальний склад населення Півдня України у 20-ті роки ХХ ст. *Український історичний журнал*. 1993. №11-12. С. 87-91.
11. Чирко Б. В. Національні меншості в Україні у 20-30-х рр. ХХ ст. Київ : Асоціація«Україно», 1995. 215 с.
12. Чирко Б. В. Національні меншості на Україні у 20-х – на початку 30-х рр. (огляд документів ЦДАЖР УРСР). *Архіви України*. 1990. №1. С. 28-33.
13. Шитюк М.М. Еволюція репресивно-каральної системи в радянській. *Український історичний журнал*. 2001. № 3. С. 128-142.
14. Якубова Л. Д. Етнічні меншості УСРР у першій половині 20-х років ХХ ст. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2002. 188 с.